

*Анна Павленко,
аспірант Житомирського державного
університету імені Івана Франка*

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглянуто проблему формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів. Визначено сутність поняття «підхід» та проаналізовано праці вчених щодо сучасних наукових підходів до дослідження. Охарактеризовано основні підходи (системний, аксіологічний, культурологічний, особистісно-орієнтований) до формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів та показано їхній взаємозв'язок. Системний підхід забезпечує цілісність процесу. Аксіологічний сприяє визначенню ціннісних орієнтацій учня у професійній діяльності, що сприяє формуванню ключових компетентностей. Компетентнісний підхід дає можливість правильно оцінити результат навчально-виховної діяльності професійно-технічного навчального закладу. Культурологічний підхід допомагає засвоєнню соціокультурних знань, сприяє емоційному балансу в процесі формування загальнокультурної компетентності.

Ключові слова: підхід, компетентність, культура, загальнокультурна компетентність.

У статье рассмотрена проблема формирования общекультурной компетентности учащихся у профессионально-технических учебных заведениях. Определена сущность понятия «подход» и проанализированы труды ученых по современным научным подходам к исследованию. Охарактеризованы основные подходы (системный, аксиологический, культурологический, личностно-ориентированный) к формированию общекультурной компетентности учащихся в профессионально-технических учебных заведениях и показано их взаимосвязь. Системный подход обеспечивает целостность процесса. Аксиологический – способствует определению ценностных ориентаций ученика в профессиональной деятельности, способствует формированию ключевых компетентностей. Компетентностный подход дает возможность правильно оценить результат учебной деятельности профессионально-технического учебного заведения. Культурологический подход помогает усвоению социокультурных знаний, способствует эмоциональному балансу в процессе формирования общекультурной компетентности.

Ключевые слова: подход, компетентность, культура, общекультурная компетентность.

This article deals with the problem of forming general cultural competence in vocational-technical schools. The determination of term «approach» and the analysis of scientists on modern scientific approaches to research are given in the article. In this article we can find the characteristic of the main approaches (system, axiological, cultural, student-centered) to form the general cultural competence in vocational-technical schools and it shows their connection. System approach ensures the integrity of the process. Axiological contributes to the definition of student's value orientations in professional work, which contributes to key competencies. Competence approach makes it possible to evaluate the result of educational activities in vocational school. Culturological approach helps the assimilation of cultural knowledge, promotes emotional balance in the formation of the general cultural competence.

Key words: *approach, competence, culture, general cultural competence.*

Одним із важливих напрямів сучасної освіти є зорієнтованість на міжнародні стандарти, відповідно до яких випускник професійно-технічного навчального закладу повинен бути компетентним, зі стійкими загальнокультурними цінностями, потрібними для здійснення соціальної взаємодії. Організовувати професійну діяльність потрібно зважаючи на загальнолюдські цінності, усвідомлюючи національно-культурні особливості, спираючись на культурний досвід. Для глибокого вивчення проблеми формування загальнокультурної компетентності розглянемо наукові підходи, які є її методологічним зняттям.

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчує, що існує підвищений інтерес до підходів, що досліджують наукові проблеми, особливо виділяють: аксіологічний підхід (В. Андреев, С. Анісімов, В. Андрущенко, О. Асмолов, Г. Бал, І. Бех, Т. Бутківська, О. Вишневський, Б. Грушунський, В. Грехнева, Ю. Пелех, В. Сластьонін, Е. Соколов та ін.); компетентнісний підхід (Л. Анциферової, Г. Балла, С. Батишева, С. Вершловського, В. Журавльова, А. Хуторського, І. Ящук та ін.); особистісно-орієнтований підхід (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьев, О. Асмолов, П. Блонський, Л. Божович, Й. Боришевський, Л. Виготський, В. Давидов, У. Джеймс, П. Жане, Г. Костюк, М. Ланге, О. Леонтьєв, Ф. Лерш, А. Маслоу, В. Мерлін, В. Моляко, Г. Олпорт, П. Пелех, К. Платонов, К. Роджерс, С. Рубінштейн, І. Сікорський, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Е. Шпрангер, В. Штерн, І. Якиманська); системний підхід (М. Білуха, А. Валюх, Е. Зінь, В. Корбутяк, О. Оболенський, В. Черепанов та ін.).

Метою статті є характеристика наукових підходів до формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів.

У словниках «підхід» визначається як «сукупність прийомів відносин до чого-небудь» [4, с. 885]. У загальноприйнятому розумінні

«підхід» означає сукупність прийомів, способів, використаних для впливу на будь-кого, вивчення будь-чого, здійснення справ.

В. Маткін вважає, що підхід є особливою формою пізнавальної і практичної діяльності людини, що він може розумітися як розгляд педагогічної підготовки фахівців, педагогічних явищ під певним кутом зору, як стратегія дослідження процесу, як базова ціннісна орієнтація, що визначає позицію педагога [5, с. 38].

І. Зимняя пояснює поняття «підхід» як визначену позицію, точку зору, що обумовлює дослідження, проектування, організацію того чи іншого явища, процесу. Підхід визначається деякою ідеєю, концепцією і зосереджується на основних для нього однією чи двох категоріях. Він може розглядатися як: «а) світоглядна категорія, в якій відображаються соціальні установки суб'єктів навчання як носіїв суспільної свідомості; б) глобальна і системна організація і самоорганізація освітнього процесу, яка включає всі його компоненти, самих суб'єктів педагогічної взаємодії учителя (викладача) і учня (студента)» [3, с. 10].

Дослідники проблеми формування культури виділяють різні наукові підходи у процесі досягнення педагогічної цілі.

О. Литвинова у процесі дослідження формування культури професійного спілкування виділяє такі наукові підходи як: діяльнісний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, культурологічний. М. Чорний, досліджуючи формування міжкультурних взаємин, додатково виділяє аксіологічний та системний підходи.

Досліджуючи формування культурологічної компетентності, Л. Маслак виділяє також: функціональний, комунікативний, інтегрований, особистісно-діяльнісний, герменевтичний наукові підходи.

На основі аналізу означених наукових праць та дисертацій, ми виділяємо у формуванні загальнокультурної компетентності такі наукові підходи як: системний, особистісно-орієнтований, аксіологічний, компетентнісний.

Долучаємося до думки Л. Маслак, яка вважає, що набуття молоддю знань, умінь і навичок має бути спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, інтелектуальний та культурний розвиток особистості, формування здатності швидко реагувати на запити часу.

Виходячи з цього, вважаємо, що важливим є усвідомлення поняття «компетентність», а також те, які компетентності слід формувати та який результат очікувати. Саме тому варто визначити ієрархію компетентностей, яка в багатьох країнах є основою для практичного запровадження компетентнісного підходу [6, с. 86].

Вихідні позиції компетентнісного підходу, його методологічна основа ґрунтуються на дослідженнях багатьох іноземних та українських учених, починаючи з 90-х років ХХ століття.

І. Зимняя виділяє три основні етапи становлення компетентнісного

підходу в освіті: перший етап (1960–1970 рр.) характеризується введенням у науковий апарат категорії «компетенція» і створенням передумов розмежування понять «компетенція» і «компетентність»; другий етап (1970–1990 рр.) – використанням категорій «компетенція» і «компетентність» у теорії й практиці навчання мови, спілкування, а також задля аналізу професіоналізму фахівців в управлінні, керівництві та менеджменті; третій етап (початок 1990-х рр.) визначається дослідженням компетентності як наукової категорії освіти [3, с. 11].

У межах компетентнісного підходу до характеристики спеціаліста, який спроможний діяти у європейському соціально-економічному просторі, висувається вимога володіти ключовими компетентностями, які є основою для формування загальнокультурної компетентності.

Культурологічний підхід розглядає феномен культури і є стрижнем розуміння людини, її свідомості й життєдіяльності, культуротворчості. Це перш за все гуманістична позиція, що визнає людину суб'єктом культури, її головною діючою особою.

Реалізація культурологічного підходу вимагає від викладачів професійно-технічних навчальних закладів міцних знань культури свого та інших народів. Цей компонент забезпечує формування толерантності, поваги до людей та відповідність морально-етичним нормам поведінки.

Згідно з культурологічним підходом педагогічна діяльність має сприяти створенню оптимальних умов засвоєння загальнолюдської і національної культури, усвідомленню і самореалізації особистістю своїх культурних потреб, інтересів і здібностей. Освітнє середовище має стати культурно-освітнім, де здійснюється культурний розвиток особистості, набуття нею досвіду культурної поведінки, надання їй педагогічної допомоги і підтримки в культурній самоідентифікації та самореалізації творчого потенціалу.

Культурологічний підхід інтегрує дослідницький потенціал, накопичений низкою наук, які вивчають культуру (філософією культури, теорією культури, мистецтвознавством, психологією культури, соціологією культури, історією культури та ін.) і реалізує прагнення до аналізу предмета дослідження як культурного феномену. У межах даного підходу культура розглядається як система, що складається і функціонує у взаємодії: об'єктивної (будь-які культурні об'єкти) і суб'єктивної («зліпок» культури і свідомості) форм; раціональної й емоційно-чуттєвої її складової; культурно-інноваційних механізмів проникнення культури в усі галузі й сфери людської діяльності; процесів виробництва, розповсюдження (трансляції) і «присвоєння» культурних цінностей тощо [6, с. 47].

Сутність культурологічного підходу у процесі навчання у професійно-технічному навчальному закладі полягає у:

- визнанні особистості учня як вищої цінності, здатної реалізувати культурно-етнічні ідеї в педагогічному процесі;

- взаєморозумінні та взаємодовірі учасників як суб'єктів педагогічного процесу;
- орієнтації майбутніх фахівців у естетичних, моральних, екологічних, правових, професійних та інших цінностях;
- індивідуалізації процесів оволодіння культурою та створенні елементів культури в процесі навчання та виховання.

Під культурологічною парадигмою в освіті розуміється сукупність методичних прийомів, які забезпечують аналіз будь-якої сфери соціального та психологічного життя через призму системоутворюючих понять: культура, культурні норми та цінності, культурна діяльність та ін. [7, с. 79–80].

Ми поділяємо погляд Т. Суценка і С. Амеліної, що в основу розробки концептуальної моделі цілісного процесу професійної підготовки фахівця має лягти системний підхід.

С. Гончаренко розглядає системний підхід як напрям у спеціальній методології науки, завданням якого є розробка методів дослідження й конструювання складних за організацією об'єктів як систем. Системний підхід в педагогіці спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків і зведення їх у єдину теоретичну картину [2, с. 305].

Системний підхід – це не тільки аналітичний, але й синтетичний метод. На нашу думку, системно-функціональний підхід до вивчення педагогічних систем передбачає розуміння цього поняття як багатомірної, багаторівневої структури з багатьма параметрами, як складний внутрішньо інтегрований соціальний організм, який можна аналізувати й пояснювати як сукупність елементів, властивостей та відношень, що взаємодіють і розвиваються. До основних ознак системності належать: цілісність і цілеспрямованість, структурованість, тобто склад елементів, внутрішній поділ, упорядкування, класифікація цього цілого; взаємозв'язок зовнішнього і внутрішнього; інтегрованість окремих елементів і зв'язків [1, с. 9].

Системний підхід як методологічний засіб в онтологічному і гносеологічному плані передбачає «спеціальну стратегію дослідження, яка дозволяє мати єдину модель об'єкта як цілого, що виконує функцію засобу організації дослідження. Дослідження, пов'язані з вивченням структури системи, її системоутворюючих зв'язків, функціонування і розвитку, керування системою можливо віднести до системних, якщо дотриманий основний методологічний принцип цілісності системи.

Погоджуючись із С. Вітвицькою, системність ми розглядаємо не тільки як ключову якісну характеристику фахівця в умовах ступеневої освіти, але й як реальний об'єкт і пізнавальний інструмент, спосіб нашого бачення об'єкту [1, с. 26].

У нашому дослідженні об'єктом є процес формування загальнокультурної компетентності, який ми розглядаємо як цілісний

багатомірний, складний, інтегрований процес, який включає як зовнішні, так і внутрішні механізми діяльності учня, його поведінки.

Аксіологічний підхід забезпечує розгляд учня професійно-технічного закладу як найвищу цінність і потребує глибокого вивчення його ціннісних орієнтацій та врахування їх в організації навчально-виховного процесу. Цей підхід враховує повагу до цінностей не тільки українського, але й інших народів.

Сутність аксіологічного підходу можна розкрити через тлумачення системи аксіологічних принципів, до яких належать: рівноправність усіх філософських поглядів у межах єдиної гуманістичної системи цінностей (при збереженні різноманітності їх культурних і етнічних особливостей); рівнозначність традицій і творчості, визнання необхідності вивчення і використання вчень минулого і можливості відкриття в теперішньому і майбутньому; екзистенціальна рівність людей, соціокультурний прагматизм замість суперечок про підґрунтя цінностей; діалог замість байдужості чи взаємозаперечення. Ці принципи дають змогу різним наукам і течіям, що об'єднані гуманістичною орієнтацією, вести спільний пошук оптимальних рішень на підставі діалогу.

Аксіологічний підхід не тільки проголошує учня як найвищу цінність суспільства і самоціль суспільного розвитку, але й дозволяє вивчати явища (у тому числі й педагогічні) з точки зору закладених у них можливостей задоволення потреб людини. Саме ця обставина обумовила його вибір як методологічної основи дослідження процесу формування загальної культури.

Результативність процесу формування загальнокультурної компетентності забезпечує особистісно-орієнтований підхід. Цей підхід передбачає здійснення підготовки учнів ПТНЗ через проектування змісту й методичного забезпечення з урахуванням:

а) вікових та індивідуальних особливостей суб'єктів: специфіки когнітивних, емоційних, комунікативних, мотиваційних та інших процесів і, зокрема, здібностей, потреб, мотивів, інтересів, рис учнів тощо, що означає визнання самоцінності їх особистостей;

б) попередньо привласнених особистісних ресурсів: знань, умінь, способів діяльності, які акумулюються в межах їх індивідуального досвіду тощо.

Принциповими положеннями особистісно-орієнтованої освіти й виховання у процесі формування загальнокультурної компетентності, на нашу думку, є:

1. Сприйняття учня як повноправного учасника навчального процесу як носія суб'єктного досвіду, активного учасника навчально-виховного процесу, який здійснюється як суб'єкт-суб'єктна взаємодія, що базується на діалозі, співпраці його учасників.

2. Створення оптимальних умов для підтримання особистісного потенціалу, саморозвитку особистості, «окультурення» останнього.

3. Засвоєння учнями особистісно значущого навчального матеріалу (поняття, положення, закономірності), який сприяє оптимальному формуванню умінь, навичок, розвитку особистісно важливої діяльності. Особистісна значущість сприяє самостійному творчому пошуку. Особистісно значущу проблему учень сприймає активно, намагається усвідомити її, детально проаналізувати способи розв'язання, формулює гіпотези, обґрунтовує їх. Отримані способи розв'язання проблеми поповнюють особистісний досвід учня, так само проектуючись з позицій особистісної значущості. В учня формується здатність розв'язувати як професійні, так і загальнокультурні проблеми, навіть ті, із способами розв'язання яких він не ознайомився в навчальній діяльності.

4. Врахування не лише результату процесу професійної освіти, але й самого процесу, оскільки цінністю є не тільки остаточний результат, але й те, як цей результат отримано: спосіб, раціональність, актуальність тощо. Зважаючи на це, домінантними вважають технології навчання, які базуються на теоріях розвивального й проблемного навчання, що передбачають формування узагальнених способів навчально-професійної діяльності та організації саморегульовального учіння.

5. Співвідношення технології професійно-технічної освіти на всіх її етапах із закономірностями професійного становлення особистості.

6. Організація самоконтролю і самооцінювання, які стають психологічною основою рефлексії професійного та загальнокультурного розвитку, психологічною підтримкою і корекцією розвитку особистості.

Підсумовуючи розгляд питання про наукові підходи у формуванні загальнокультурної компетентності, можна зробити висновок, що між розглянутими вище підходами процесу формування загальнокультурної компетентності існує взаємозв'язок та взаємозалежність. Системний підхід забезпечує цілісність процесу. Аксіологічний сприяє визначенню ціннісних орієнтацій учня у професійній діяльності, що сприяє формуванню ключових компетентностей. Компетентнісний підхід дає можливість правильно оцінити результат навчально-виховної діяльності професійно-технічного навчального закладу. Культурологічний підхід допомагає засвоєнню соціокультурних знань, сприяє емоційному балансу у процесі формування загальнокультурної компетентності. Ці наукові підходи слугуватимуть основою в організації експериментального дослідження щодо формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів. Також вищезазначені наукові підходи стали теоретичним підґрунтям для розробки структурно-функціональної моделі та технології її реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вітвицька С. С. Методологічні основи ступеневої педагогічної освіти / С. С. Вітвицька // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир : Житомирський державний університет, 2005. – Вип. 21. – С. 8–11.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5 – С. 9–15.
4. Большой толковый словарь русского языка / ред. Кузнецов С. А. – СПб. : Норинт, 2000. – 1536 с.
5. Маткин В. В. Теория и практика развития интереса к профессионально-творческой деятельности у будущих учителей: ценностно-синергетический подход : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.08 / Маткин Василий Васильевич. – Екатеринбург, 2002. – 255 с.
6. Маслак Л. П. Педагогічні умови формування культурологічної компетентності майбутніх офіцерів радіоінженерних спеціальностей : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Маслак Людмила Петрівна. – Житомир, 2010. – 323 с.
7. Якса Н. В. Социально-педагогический словарь / Наталия Владимировна Якса. – Житомир : Изд-во ЖГУ им. И. Франко, 2007. – 192 с.